

УДК 376

DOI: 10.15330/esu.15.215-220

Надія Ашюток,

доктор філософських наук, професор,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка (м. Дрогобич,
Україна)

Nadiya Ashytok,

Doctor of Philosophy sciences, Professor, Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Ukraine)

ashytyni@ukr.net

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ ОСВІТИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

PROBLEMS OF REFORMING OF EDUCATION OF CHILDREN WITH SPECIAL FEATURES OF PSYCHOPHYSICAL DEVELOPMENT IN UKRAINE

У статті проведено аналіз сучасного стану інклюзивної освіти в Україні. Встановлено низку чинників, що перешкоджають впровадженню та розвитку інклюзивної освіти. Відзначено комплекс взаємопов'язаних економічних та організаційних важелів, здатних сприяти вирішенню деяких проблем інклюзивної освіти. Розглянуто аргументи “за” і “проти” інклюзивної освіти та її можливості у процесі гуманізації суспільства. Аналізуються необхідні умови для забезпечення ефективності допомоги дітям з проблемами в розвитку.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивна освіта, діти з особливостями психофізичного розвитку, інтеграція, реформування освіти, нозології.

Humanization of society is the basis for the search for new approaches to the organization of education of children with special educational needs, including those with disabilities. Article reveals ways of modernization of an education system of children with the limited health capabilities, carried out in Ukraine. For the purpose of modernization, integrated and inclusive educational models are used. Inclusion – two-way process, it provides mutual enrichment of social experience of disabled children and children with health and development within the age norms, expanding opportunities for learning children humanistic values formation and social skills. The pros and cons of inclusive education and its ability to humanize society are described. The author conducts a comparative analysis of inclusive education in Ukraine and Norway. It is noted that an important condition for systemic modernization of education of children with special needs is a comprehensive solution of problems related to the regulatory, organizational, financial, human, scientific and teaching of their training and education. The development strategy of the national education system should be formed adequately to the current modernization and globalization, the requirements of the transition to a post-industrial civilization that will ensure sustainable development and the movement of Ukraine in the XXI century, National education system integration into the European and world educational space. To facilitate the implementation of this strategy is properly organized and implemented the practice of inclusive education, which Ukraine must coexist with general and special. Concluded significant difficulties and positive trends are emerging in the work with children with special adaptive capabilities. The opportunities and prospects for further development of education of children with disabilities in Ukraine are justified.

Key words: inclusion, inclusive education, children with peculiarities of psychophysical development, integration, education reform, nosology.

Постановка проблеми. Світова педагогічна теорія і практика впровадила термін “інклюзії” порівняно недавно. Незважаючи на те, що основні тенденції, пов’язані з навчанням дітей з особливостями психофізичного розвитку та без них в одних і тих самих навчальних закладах, прийшли в Україну з Європи і США, в цих країнах їх прийняли далеко не відразу. Процес усвідомлення принципів інклюзивної освіти почався після Другої світової війни, коли ідеї гуманізму стали панівними і була створена в 1945 році Організація Об’єднаних Націй, у якій було проголошено рівність прав дітей з особливостями психофізичного розвитку в освітній системі, яка покликана забезпечити їм якісну та доступну освіту. Прийняття єдиної освітньої концепції для дітей з особливими потребами затягнулося до кінця ХХ століття. Офіційно термін “інклюзивна освіта” був озвучений лише в 1994 році на Всесвітній конференції з освіти осіб з особливими потребами у м. Саламанка. Саме тоді була прийнята Саламанська декларація, в основу якої лягла ідея про перебудову масової освіти з метою створення належних умов навчання для всіх без винятку дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми реформування освіти загалом та інклюзивного навчання в Україні зокрема вивчалися багатьма науковцями. Існують навіть праці, у яких узагальнюються результати досліджень у цього напрямку [1; 2, с. 203-208; 6; 11] та ін. А. С. Аріщенко, наприклад, відзначила вивчення становлення та розвитку інклюзивної освіти у зарубіжних країнах та у межах пострадянського простору (А. Колупаєва), дослідження теорії та практики соціально-педагогічної підтримки особливих студентів у вищих навчальних закладах (Ю. Богінська), аналіз інклюзивного навчання в умовах сільської загальноосвітньої школи (Л. Будяк), опрацювання питань формування взаємин особливих дітей із здоровими однолітками (О. Чопік) та ін. [1]. У праці О. І. Рассказової презентовано аналіз стану розробленості поняття “соціальність” у ретроспекції і на сучасному етапі, в зарубіжних та вітчизняних дослідженнях з питань інвалідності [11]. Н. І. Ашиток здійснила огляд літератури з вивчення проблем модернізації вітчизняної освіти [2, с. 203-208].

Мета статті – проаналізувати проблеми реформування вітчизняної освіти для дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Поняття “інклюзія” розуміється дослідниками по-різному [3; 4; 6; 11; 14 та ін.]. Часто зазначають, що “інклюзія – це не лише ще одна реформа освіти, вона ґрунтується на новій моделі й філософії соціальної справедливості, якою стверджується, що усі люди, включаючи людей з інвалідністю, мають повною мірою право брати участь в усіх сферах життя суспільства” [3, с. 13]. Перше згадування дефініції “інклюзія” в контексті освіти дітей з інвалідністю було зафіксоване в Торонто 1988 року в зв’язку з пошуком поняття для позначення нового погляду на освіту для учнів, незалежно від стану їх здоров’я, на відміну від “спеціальної освіти” та “інтеграції” [3, с. 12; 11, с. 231]. Термін “інклюзія” став поширеним у наукових дослідженнях та освітній практиці після прийняття 20 грудня 1993 року 48-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН “Стандартних правил забезпечення рівних можливостей для інвалідів” (1993). Загальне визначення цього поняття подається так: інклюзія (від англ. inclusion – включення) – це процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі, насамперед тих, що мають труднощі у фізичному розвитку [6]. Поняття

“інклюзивна” освіта вживається в зарубіжному та вітчизняному науковому обігу для позначення процесу навчання дітей з порушеннями здоров’я та розвитку, і, як наслідок, з особливими освітніми потребами, у загальноосвітніх (масових) школах [3, с. 13; 7, с. 17 – 18]. Перехідним етапом розвитку інклюзивної освіти, на думку Ю. Найди, Н. Софій, виступає інтеграція – включення дітей з особливими освітніми потребами у регулярний освітній простір із пристосуванням учня до чинних умов школи [12]. Згадані дослідники наголошують, що при визначенні змісту інклюзії, важливо звернути увагу на її характерні особливості: по-перше, інклюзія – це процес, а тому має розглядатися як постійний пошук шляхів задоволення індивідуальних потреб усіх дітей; по-друге, інклюзія пов’язана з визначенням перешкод та їх подоланням, відповідно, вона включає проведення комплексної оцінки, збір інформації з різноманітних джерел для розробки індивідуального плану розвитку та реалізації його на практиці; по-третє, інклюзія передбачає присутність, участь та досягнення усіх суб’єктів педагогічного процесу, у першу чергу, дітей з інвалідністю [12]. Перспективною у напрямі виховання дітей з інвалідністю є функціональна інтеграція, при якій діти з особливими потребами та їхні однолітки навчаються в одному класі. Існують два типи такої інтеграції: часткова інтеграція і повна. При частковій інтеграції діти з особливими потребами навчаються в окремому спецкласі або відділенні школи й відвідують лише окремі загальноосвітні заходи – тоді як при повній інтеграції такі діти проводять увесь час у загальноосвітніх класах [12]. Перебудова соціального середовища та суспільної свідомості, яка потрібна для інклюзії, відрізняє цей процес від інтеграції, породженої концепцією нормалізації – ідеї про те, що життя й побут осіб з обмеженнями життєдіяльності мають наближатися до умов і стилю життя суспільства [14, с. 22]. Отже, ідеї концепції “нормалізації”, хоч і становлять часткову основу розвитку соціальної моделі інвалідності за кордоном [10, с. 14], в Україні не сприймаються як оптимальні щодо розуміння становлення соціальності особливих дітей.

Законодавче забезпечення інклюзивної форми навчання уможливило початок її успішного впровадження в Україні, проте, як слушно зауважує О. В. Заярнюк, законодавчі норми щодо навчання дітей з особливими навчальними потребами доцільно інтегрувати в існуюче освітнє законодавство [5]. Існує об’єктивна потреба у внесенні змін до законів України “Про освіту”, “Про дошкільну освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про позашкільну освіту” щодо основних принципів, гарантій та стандартів освіти дітей з особливими потребами, виходячи з положень міжнародних документів. Одночасно це слід синхронізувати з положеннями законів України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” та “Про реабілітацію інвалідів в Україні” [5].

Існують проблеми фінансового забезпечення. З метою розвитку інклюзивної освіти в Україні робиться чимало. За статистичними даними, лише у 2017 році Законом України “Про Державний бюджет України на 2017 рік” на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами були передбачені видатки в обсязі 209 458,3 тис. гривень [13]. Багато це чи мало? Облаштування одного ліфта (а вони потрібні в школах для дітей з проблемами опорно-рухового апарату) коштує від 300 000 грн (можливо й дорожче, що залежить від фірми виробника, кількості зупинок, наявності шахти тощо). Створення умов у школах фінансується у межах субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, що

затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 14.02.2017 № 88. Протягом 2011-2017 років мережа інтернатних закладів для особливих дітей суттєво зменшилася. Зокрема, кількість дитячих будинків зменшилася на 67 % та шкіл-інтернатів для дітей зазначеної категорії – на 86 %. Натомість на 22,4 % збільшилася мережа навчальних закладів для дітей зі складними порушеннями розвитку (навчально-реабілітаційних центрів) та відповідно учнів у них: 2015/2016 н. р. – 58 закладів (6,4 тис. учнів), 2016/2017 н. р. – 71 (7,9 тис. учнів). На 7% (з 5,3 тис. до 5,7 тис.) збільшилася кількість учнів з особливими потребами, для яких навчання організовано в спеціальних класах загальноосвітніх шкіл за місцем проживання дітей. Стійка оптимізація закладів інституційного виховання, насамперед, зумовлена збільшенням кількості особливих дітей, які навчаються у спеціальних класах загальноосвітніх навчальних закладів [13].

З метою забезпечення кваліфікованої допомоги у засвоєнні навчального матеріалу учнями з особливими потребами в інклюзивних класах у 2016/2017 році до штатних розписів уведено 1825 посад асистентів учителя (у 2015/2016 навчальному році – 994 посади). Проблемним залишається питання непристосованості інфраструктури до потреб осіб з інвалідністю. За статистичними даними у 2016/2017 н. р., із загальної кількості загальноосвітніх закладів (16395) доступними були лише до першого поверху – 12652 закладів (77,2 %), до другого поверху 69 (0,4 %), до третього поверху – 22 (0,13 %), до четвертого і наступних поверхів – лише 11 загальноосвітніх закладів [13].

Реформування відбувається в закладах не лише загальної, а й дошкільної освіти. Станом на 1.01.2017 року в дошкільних закладах у 275 інклюзивних групах виховувались 4731 дітей тоді, як у 2016 році в 116 групах – 1774 малюків. Серед дітей у цих групах у 2017 році було 8 тис. 892 дитини з інвалідністю, 3 тис. 705 дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування, 38 тис. 322 дитини, що потерпіли від наслідків Чорнобильської катастрофи. У цьому ж році для дошкільнят функціонували 4137 груп компенсуючого типу спеціального призначення з 65606 малятами та 1386 санаторних груп з 31047 особами [13].

Масштабність реформування освіти вимагає не лише ґрунтового фінансованого забезпечення, а й визначення категорій осіб, які можуть навчатися в інклюзивних закладах. Є категорії дітей, яким проблематично навіть перебувати у непристосованих для них приміщеннях і без належного догляду. Проте базовим документом для створення інклюзивної освіти в Україні є концепція “Нової української школи”, яку затвердила Національна Рада Реформ у квітні. За словами її ініціатора, міністра освіти Лілії Гриневич, концепція прописує реформування освіти до 2029 року [8]. Зрозуміло, що перш ніж здійснювали оптимізацію спеціальних закладів, варто потурбуватися про облаштування інклюзивних шкіл всім необхідним. На сьогоднішній день згідно із Законом України “Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей” (2005) передбачені дитячі будинки-інтернати I-IV профілів: I профіль – для вихованців з фізичними вадами і збереженим інтелектом дошкільного та шкільного віку, для яких самостійне пересування є значно утрудненим або неможливим, ці вихованці частково себе обслуговують (змішані за статтю); відділення II профілю – для вихованців з помірною та глибокою розумовою відсталістю та психічними розладами, які можуть навчатись, самостійно пересуватись і обслуговуватись (розділені за статтю); відділення III профілю – для вихованців з глибокою розумовою відсталістю та психічними розладами, які можуть самостійно

пересуватись, проте не можуть самостійно обслуговуватись (розділені за статтю); відділення ІV профілю – для вихованців з глибокою розумовою відсталістю та/або психічними розладами, які мають складні фізичні вади і не можуть самостійно пересуватись (або пересуваються з утрудненням) та самообслуговуватись (змішані за статтю). У якій формі і за яких умов ці діти будуть навчатися разом з повносправними в інклюзивній школі?

У працях науковців і державних документах деколи йдеться про повільні темпи розвитку інклюзії в освіті України. Зокрема, зазначається, що, згідно зі статистикою, серед 17337 українських шкіл лише 1127 залучені до інклюзивного навчання, а більш ніж 56 тисяч школярів з особливими потребами не охоплені навчанням у загальноосвітніх закладах. Отже, показник інклюзії в Україні складає лише 7%. Для порівняння: у Литві ця цифра становить 90%, Польщі – 42%, Словаччині – 42%, Угорщині – 57%, Італії – 99%, Норвегії – 90%, Франції – 25% [7]. Проте наведені відсотки не відображають якісних змін у системах освіти цих країн. Кожна країна вирішує проблеми забезпечення осіб з особливостями психофізичного розвитку по-своєму. Наприклад, у 1994 році в Норвегії відбулася освітня реформа. На сьогоднішній день на державному рівні там усі школи інклюзивні. Батьки мають можливість відвести свою дитину з будь-якою нозологією в будь-яку загальноосвітню школу. Діти у школі вчать разом, але в різних корпусах. Особливі діти спілкуються зі здоровими, проте роблять це лише на перервах або окремих уроках, таких як фізкультура, кулінарія, малювання (а дехто й на математиці, що залежить від готовності дитини). Таких шкіл у Норвегії небагато, зокрема в Осло їх лише п'ять. У країні представлені різні рівні інклюзивної освіти – від повного “занурення” до більш ліберальної, інтеграційної моделі. Інклюзивні класи розділені за нозологіями. Є окремий клас, наприклад, для дітей з ДЦП. Таке приміщення обладнане для фізичної реабілітації, туди можна заїхати на візку. Для дітей з аутизмом класи виглядають, як окремі кубрики, тому що дітям з таким діагнозом складно вчитися в групах. Є клас для дітей зі змішаними діагнозами, починаючи від легкої розумової відсталості до найважчих випадків. Навчальний день у класі починається з того, що вчитель вітає дітей і пояснює тему дня протягом 15 хвилин. Після цього діти – кожен зі своїм тьютором – розходяться на місця для занять і вчать за індивідуальними програмами. Старший учитель лише спостерігає і допомагає складати ці програми. На сім дітей у класі є 9 дорослих. Це, крім старшого вчителя, його помічник і персональні асистенти для кожної дитини [9].

Висновки. Будь-яке реформування освітньої системи повинно ґрунтуватися на національній базі з поступовими змінами у всіх ланках системи. На наш погляд, в Україні передчасним було проголошення можливості кожної школи забезпечити навчанням і вихованням дітей з різними нозологіями. Є сенс спочатку облаштувати освітні заклади відповідно з потребами дітей з однією або декількома нозологіями, адже навіть це вимагає від країни суттєвих капіталовкладень.

Література

1. Аріщенко А. С. Стан розробленості проблеми інклюзивного навчання в Україні та США. – Режим доступу: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%2%D1%8B/Downloads/Pfto_2016_47_9.pdf
2. Ашиток Н. І. Модернізація освіти для осіб з особливостями психофізичного розвитку // Науковий журнал: Освітній простір України. – Вип. 12. – 2018. – С. 203 – 208.
3. Банч Г. О. Поддержка учеников с нарушением интеллекта в условиях обычного класса. – М.: ООО “МБА”, 2008. – 64 с.

4. Величко Д. В., Голумбевська С. В. Соціальна інклюзія в освіті. – Режим доступу: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1415
5. Заярнюк О. В. Інклюзивна освіта в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. – Режим доступу: http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/3705/1/Inklyuzivna%20osvita%20_44.pdf
6. Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні. – К.: ФОП Придатченко П. М., 2007. – 180 с.
7. Інклюзивне навчання в Україні: як діятиме і що вже зроблено. – Режим доступу: <http://ogo.ua/articles/view/2017-05-13/86565.html>
8. Инклюзивное образование: методология, практика, технология. – М.: МГППУ, 2011. – 244 с.
9. Инклюзивное образование Норвегии и Украины: сравниваем системы. – Режим доступу: <http://forshmag.me/2017/05/17/inklyuzivnoe-obrazovanie-norvegii-i-ukrainy-sravnivaem-sistemy>
10. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. – К.: Самміт-Книга, 2009. – 272 с.
11. Рассказова О. І. Розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: теорія та технологія. – Харків: ФОП Шейніна О. В, 2012. – 468 с.
12. Софій Н. З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. // Інклюзивна школа: особливості організації та управління, 2007. – 128 с.
13. Статистичні дані. 2018. Взято з <https://mon.gov.ua/ua/statistichni-dani>
14. Шевцов А. Г. Освітні основи реабілітації. – К. : МП Леся, 2009. – 484 с.

References

1. Arishchenko A. S. Stan rozrobenosti problemy inklyuzivnoho navchannia v Ukraini ta SShA. – Rezhym dostupu: [file:///C:/Documents%20and %20Settings/Admin/%2%D1%8B/Downloads/Pfto_2016_47_9.pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%2%D1%8B/Downloads/Pfto_2016_47_9.pdf)
2. Ashytok N. I. Modernizatsiia osvity dlia osib z osoblyvostiamy psykhofizychnoho rozvytku // Naukovyi zhurnal: Osvitnii prostir Ukrainy. – Vyp. 12. – 2018. – S. 203 – 208.
3. Banch G. O. Podderzhka uchenikov s narusheniem intellekta v usloviyah obychnogo klassa. – М.: ООО “МБА”, 2008. – 64 с.
4. Velychko D. V., Holumbevska S. V. Sotsialna inkliuziia v osviti. – Rezhym dostupu: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1415
5. Zaiarniuk O. V. Inklyuzivna osvita v Ukraini: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia. – Rezhym dostupu: http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/3705/1/Inklyuzivna%20osvita%20_44.pdf
6. Inklyuzivna osvita: stan i perspektyvy rozvytku v Ukraini. – К.: FOP Prydatchenko P. M., 2007. – 180 s.
7. Inklyuzivne navchannia v Ukraini: yak diiatyme i sheho vzhe зроблено. – Rezhym dostupu: <http://ogo.ua/articles/view/2017-05-13/86565.html>
8. Inklyuzivnoe obrazovanie: metodologiya, praktika, tehnologiya. – М.: MGPPU, 2011. – 244 s.
9. Inklyuzivnoe obrazovanie Norvegii i Ukrainyi: sravnivaem sistemy. – Rezhym dostupu: <http://forshmag.me/2017/05/17/inklyuzivnoe-obrazovanie-norvegii-i-ukrainy-sravnivaem-sistemy>
10. Kolupaieva A. A. Inklyuzivna osvita: realii ta perspektyvy. – К.: Sammit-Knyha, 2009. – 272 s.
11. Rasskazova O. I. Rozvytok sotsialnosti uchniv v umovakh inklyuzivnoi osvity: teoriia ta tekhnolohiia. – Kharkiv: FOP Sheinina O. V, 2012. – 468 s.
12. Sofii N. Z. Kontseptualni aspekty inklyuzivnoi osvity // Inklyuzivna shkola: osoblyvosti orhanizatsii ta upravlinnia. –2007. – 128 s.
13. Statystychni dani 2018. – Rezhym dostupu: <https://mon.gov.ua/ua/statistichni-dani>
14. Shevtsov A. H. Osvitni osnovy rehabilitolohii. – К. : MP Lesia, 484 s.

Одержано статтю: 23.01.2019

Прийнято до друку: 6.03.2019